

ACADEMIA ROMÂNĂ
RUMÄNISCHE AKADEMIE

INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE SIBIU
FORSCHUNGSINSTITUT FÜR GEISTESWISSENSCHAFTEN
HERMANNSTADT

**FORSCHUNGEN
ZUR VOLKS- UND
LANDESKUNDE**

Band 65
2022

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**NEUE ANGABEN ZUR GESCHICHTE DER FÜRSTLICHEN
SCHATZKAMMER UND DER FINANZVERWALTUNG
GÁBOR BETHLENS¹**

TERÉZ OBORNI*

**Noi date despre istoria trezoreriei princiare și a administrării finanțelor
din timpul lui Gábor Bethlen**

Calcularea veniturilor și cheltuielilor trezoreriei princiare din timpul domniei lui Gábor Bethlen nu e o sarcină ușoară. Conform estimărilor cunoscute în prezent, veniturile anuale ale acestei trezorerii pot fi evaluate la maximum 600–720 de mii de forinți ungurești. Pe baza rapoartelor financiare publicate în studiul de față, autoarea conchide că veniturile trezoreriei princiare ale lui Bethlen în a doua jumătate a anilor 1620 puteau ajunge la 0,8–0,96 milioane de forinți ungurești, echivalentul a 1–1,2 milioane de florini renani (Rheinische Gulden). Pe baza unor surse noi, autoarea prezintă structura oficială și procedura de funcționare a trezoreriei princiare. Potrivit acestora, conceptul de trezorerie princiară în sensul cel mai larg includea toate veniturile ordinare (*regale*) și impozitele datorate principelui, adică statului, totalitatea bunurilor statului. În plus, pot fi numite trezorerii și depozitele mai mici situate în diferite orașe ale țării. În timpul domniei lui Bethlen s-a constituit subunitatea de trezorerie care gestiona veniturile princiare, un fel de „birou de plăți” (lat. *aerarium*). Șeful acestei subunități a trezoreriei a fost așa-numitul *generalis perceptor* Kristóf Bálintffy, care a deținut această funcție între 1621–1630.

**New Data on the History of the Princely Treasury and Gábor Bethlen's
Financial Administration**

If we want to count the revenues and expenses of the princely treasury during Gábor Bethlen's reign, we have no easy task. According to currently known estimates, the annual income of the princely treasury can be put at a maximum of 600–720 thousand Hungarian forints. From the financial reports published in the study, the author

¹ Der vorliegende Aufsatz entstand im Rahmen des von dem Ungarischen Amt für Forschung, Entwicklung und Innovation (ung. NKFIH) geförderten Forschungsprojekts FK 124684. An dieser Stelle danke ich Veronka Dáné, Petra Mátyás-Rausch und Csaba Tóth für ihre fachliche Hilfe bei dem Verfassen des Aufsatzes.

* Dr. habil. Teréz Oborni, wissenschaftliche Hauptmitarbeiterin, Leiterin der Abteilung für Frühneuzeitliche Geschichte am Institut für Geschichte im Forschungszentrum für Humanwissenschaften Budapest; Univ.-Dozentin an der Eötvös-Loránd-Universität Budapest; E-Mail: oborni.terez@abtk.hu.

concludes that the income of Bethlen's princely treasury in the second half of the 1620s could reach 0.8–0.96 million Hungarian forints, which is equal to 1–1.2 million Rhine forints (Rheinische Gulden). Based on new sources, the author outlines the official structure and operating procedure of the princely treasury. According to this, the concept of the princely treasury in the broadest sense includes all ordinary (*regale*) incomes and the taxes due to the prince, i.e. the state, the totality of the state's assets. In addition, the smaller warehouses located in different cities of the country can also be called treasury. During Bethlen's reign, the treasury sub-unit that managed princely revenues was established, which can be called "pay office" (Lat. *aerarium*). The head of this sub-unit of the treasury was the so called *generalis perceptor* Kristóf Bálintffy, who held this function between 1621–1630.

Keywords: Gábor Bethlen, Treasury of the Princes of Transylvania, finance administration.

EHESTREITIGKEITEN IM KISDER KAPITEL (1676–1765)

ANDRÁS BÁNDI*

Dispute conjugale în Capitlul Saschiz (1676–1765)

Dezbaterea disputelor conjugale atât între partenerii cununați, cât și între cei logodiți a reprezentat una dintre funcțiile importante îndeplinite de către capitlurile evanghelice din Transilvania. Privilegiile papale și regale în acest sens provin din secolul al XVI-lea, iar activitatea propriu-zisă de tribunal material este atestată începând cu secolul următor. Veacul al XVII-lea introduce un jucător nou în tratarea proceselor matrimoniale în cadrul Bisericii Evanghelice C. A. din Transilvania: instituția superintendentului cu sediul la Biertan. Cu timpul doar Capitlul Sibiu își poate rezerva dreptul de a se pronunța asupra desfacerii căsătoriilor, celelalte capitluri funcționând ca primă instanță, însărcinată cu trierea cazurilor după gradul posibilității împăciuirii, verdictul final asupra divorțurilor fiind preluat de către scaunul superintendențial. În viziunea Reformei și în special a lui Martin Luther, căsătoria ținea întru totul de competența autorităților laice, împreună cu judecarea certurilor conjugale, anularea logodnelor și pronunțarea divorțurilor. Însă autoritățile au apelat tot la Biserică, rezultatul fiind unele consistorii mixte, compuse din juriști și teologi, care au tratat chestiunea în aceeași manieră ca înainte de reformă. Mai mult, protestantismul a supus divorțul unui control și mai riguros. În Transilvania nu s-au constituit foruri mixte, aici capitlurile continuând să delibereze pe acest subiect. Din arhiva Capitlului Saschiz deținem un registru compact cu privire la procesele matrimoniale. Analizându-l, am putut observa cum instituția repudiului roman, denunțarea unilaterală a căsătoriei în anumite condiții, a fost instrumentalizată de către canoniștii protestanți germani și transilvăneni în vederea prevenirii și reducerii divorțurilor. Repudiul devine în acest nou context anularea logodnei și servește împiedicării încheierii unei căsătorii care s-a dovedit problematică încă din faza de logodnă. Efectul acestui instrument este confirmat de cazurile dezbătute de către membrii Capitlului Saschiz, unde numărul repudiilor îl depășește ușor pe cel al divorțurilor. Acest lucru era cunoscut în rândul persoanelor implicate, singura confuzie constând în faptul că mulți nu realizau că doar logodna se putea denunța unilateral. Studiul documentelor a mai evidențiat faptul că împăciuirea continua și pe parcursul proceselor, rezultând în cererile comune de anulare sau desfacere, respectiv în renunțul de comun acord la continuarea proceselor.

Marital Quarrels in Saschiz Chapter (1676–1765)

The debate on marital quarrels between both married and engaged partners was one of the important functions performed by the evangelical chapters in Transylvania.

* Dr. András Bándi, Assistent für protestantische Kirchengeschichte an der Lucian-Bлага-Universität Hermannstadt; E-Mail: andras.band@ulbsibiu.ro.

Papal and royal privileges in the sense were issued in the 16th century, and the actual activity of the marital courts is attested from the next century. The 17th century introduces a new player in the treatment of matrimonial proceedings within the Evangelical Church of A.C. in Transylvania: the institution of the superintendent based in Biertan. In time, only the Sibiu Chapter could preserve its right to rule on the dissolution of marriages, while the other chapters functioned as the first instances in charge of sorting cases according to the degree of possibility of reconciliation between the parties, the final verdict on divorces being taken over by the superintendent. The Reformation's – and especially Martin Luther's – vision of marriage was that it belonged fully in the hands of secular authorities, and so did the judgment of matrimonial disputes, the annulment of engagements and the divorce. But the authorities appealed back to the Church, the result being some mixed consistories, composed of jurists and theologians, who treated the subject in the same way as before the Reformation. In Transylvania no mixed forums were set up, here the chapters continued to deliberate on this subject. From the archives of the Saschiz Chapter we have a compact register of matrimonial proceedings. Its analysis resulted in observing how the institution of Roman repudiatio – the unilateral denunciation of marriage under certain conditions – was instrumentalized by the German and Transylvanian Protestant canonists in order to prevent and reduce the number of divorces. In this new context, the repudiation becomes the annulment of the engagement and serves to prevent the conclusion of a marriage which has proved problematic since the engagement. The effect of this instrument is confirmed by the cases debated by the members of the Saschiz Chapter, where the number of repudiations slightly exceeds the number of divorces. This was well known among those involved, the only confusion being that many did not realize that only the engagement could be terminated unilaterally. The study of the documents also highlighted the fact that the conciliation continued during the trials, resulting in the joint requests for cancellation or dissolution, respectively in the mutual agreement to drop the charges.

Keywords: marriage, engagement, divorce, repudiation, Lutheran Chapter.

**„RHAPSODISCHE BEMERKUNGEN AUS MEINEM LEBEN“.
DIE CHRONIK DES PFARRERS JOHANNES HERBERTH
AUS ZUCKMANTEL (1794–1826)**

DORIN-IOAN RUS*

**„Rhapsodische Bemerkungen aus meinem Leben“. Cronica preotului Johannes
Herberth din Țigmandru (1794–1826)**

Articolul se referă la viața lui Johannes Herberth, pastor în Țigmandru (județul Mureș), pe baza cronicii sale care este păstrată în arhiva transilvăneană din Gundelsheim. Aceasta este formată din două părți, ambele părând a fi ciorne: Prima datează din 1826, când s-a născut fiul său, iar a doua se pare că datează din anii '40 ai secolului al XIX-lea. Cea de-a doua parte este ceva mai detaliată, menționând numele și ocupațiile colegilor săi de școală din Sighișoara, precum și detalii despre călătoria sa la Tübingen și despre prețurile de acolo în timpul crizei alimentare din 1817.

Johannes Herberth s-a născut la 29 noiembrie 1794 la Sântioana/ Johannisdorf (județul Mureș). A învățat să citească, să scrie și să socotească la școlile primare din sat, apoi a urmat gimnaziul din Sighișoara. Mai târziu a predat limba germană ca profesor particular în Târgu Mureș.

În 1817–1818 a studiat teologia la Tübingen, unde a fost martor al foametei și emigrării. După terminarea studiilor, s-a întors și a lucrat ca profesor particular în Dragu. În 1821 a devenit pastor în Țigmandru. Articolul oferă informații despre viața școlară, călătoriile și activitățile pastorului Herberth precum și despre dezastrele naturale din Țigmandru până la moartea sa în 1854.

**„Rhapsodische Bemerkungen aus meinem Leben“. The Chronicle of the Priest
Johannes Herberth from Zuckmantel (1794–1826)**

The article deals with the life of Johannes Herberth, pastor in Zuckmantel/ Țigmandru, based on his chronicle, which is preserved in the Transylvanian archive in Gundelsheim. It consists of two parts, both of which seem to be drafts: The first goes up to 1826, when his son was born; the second is said to date from the forties of the 19th century. The second part is somewhat more detailed, mentioning the names and occupations of his schoolmates of Sighișoara, as well as providing details of his trip to Tübingen and the prices there during the food crisis of 1817.

Johannes Herberth was born in Johannisdorf/ Sântioana on 29 November 1794. He learned to read, write and do arithmetic at the primary schools in Johannisdorf, then attended the secondary school in Sighișoara. Later on he taught German as a private teacher in Târgu Mureș.

* Dr. Dorin-Ioan Rus, Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts im südöstlichen Europa
c/o Institut für Geschichte, Universität Graz; E-Mail: dorin-ioan.rus@gmx.at.

In 1817–1818 he studied theology in Tübingen, where he witnessed famine and emigration. After completing his studies, he returned and worked as a private teacher in Dragu. In 1821, he became a pastor in Zuckmantel/ Țigmandru. The article informs about the school life, travels, activities of Pastor Herberth as well as about the natural disasters that occurred in Zuckmantel/ Țigmandru until his death in 1854.

Keywords: travel-culture, Sighișoara secondary school, famine Württemberg, natural disasters, memoirs.

DIE LEHRGEGENSTÄNDE DER PETERSBERGER EVANGELISCHEN VOLKSSCHULE A. B. (1852)

ANDRÁS BÁNDI*, HANS KLEIN**

Materiile predate în Școala Elementară Evanghelică C. A. din Sânpetru (1852)

Biserica Evanghelică C. A. din România are o lungă tradiție în materie de școlarizare. Una dintre preocupările constante ale parohiilor a fost menținerea în funcțiune a școlilor, atât din punct de vedere material, cât și din cel al personalului didactic. Prin atribuirea responsabilității pedagogice parohilor s-a realizat o organizare eficientă a școlilor în mai toate parohiile săsești. Deși omniprezența școlii la sași constituie un motiv de laudă și mândrie, prea puțin s-a discutat la modul concret despre ce și cum se predă în școlile confesionale evanghelice în epoca de dinaintea redefinirii acestora prin prisma sentimentului național din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Lecturând orarul școlii elementare din comuna Sânpetru, inevitabil recunoaștem menirea pre-națională a școlii săsești, și anume aceea de a oferi premisele participării la viața de cult și ale acumulării cunoștințelor și competențelor necesare pentru întreținerea propriei gospodării, precum și de a facilita înscrierea la o școală de meserii sau de a urma o carieră în sânul bisericii, ca organist, dascăl sau pastor. Studiul introductiv încearcă să schițeze modul în care formarea tineretului în scopuri ecleziastice și comunitare proprii a îmbrăcat de-a lungul timpului veșminte confesionale luterane, pietiste sau chiar iluministe, conducând în cele din urmă la necesitatea impunerii de metode pedagogice în vederea eficientizării demersului educațional.

The Subjects Taught in the Evangelical Church A.C. in Sânpetru (1852)

The Evangelical Church of the Augsburg Confession (A.C.) in Romania has a long tradition in terms of schooling. One of the constant concerns of the parishes was the maintenance of the schools, both in terms of financial background as well as employment of teaching staff. By assigning the pedagogical responsibility to the parish priests, an efficient organization of the schools in almost all Saxon parishes was achieved. Although the ubiquity of the Saxon school is a cause for praise and pride, there has been little concrete discussion about what and how was taught in evangelical denominational schools prior to their redefinition in the national era in the first half of the nineteenth century. Reading the schedule of the elementary school in Sânpetru, we inevitably recognize the pre-national purpose of the Saxon schools, namely to provide the premises for participation in worship and the accumulation of knowledge and skills necessary to maintain a household, as well as to facilitate enrollment in a trade school or pursue a career within the church, as an organist,

* Dr. András Bándi, Assistent für protestantische Kirchengeschichte an der Lucian-Bлага-Universität Hermannstadt; E-Mail: andras.band@ulbsibiu.ro.

** Dr. Hans Klein, emeritierter Professor für Neues Testament, Lucian-Bлага-Universität Hermannstadt; E-Mail: hansheideklein@gmail.com.

teacher or pastor. The introductory study seeks to outline how the formation of youth for own ecclesiastical and community purposes wore over time confessional Lutheran, pietistic or even Enlightenment garments, eventually leading to the need to impose pedagogical methods in order to make the educational process more efficient.

Keywords: history of Transylvania, history of Education, Transylvanian Saxons, history of Lutheranism, Lutheran schools in Transylvania.

DER BUKARESTER TURNVEREIN. EIN PFEILER DES DEUSCHTUMS IN DER RUMÄNISCHEN HAUPTSTADT¹

IOANA FLOREA *

Asociația de Gimnastică din București. Un pilon al germanității în capitala României

Existența Asociației de Gimnastică din București a fost determinată de-a lungul istoriei de poziția comunității germane din București în societate. Dintr-o comunitate mică aflată sub protecția Coroanei Suedeze, o protecție oferită pe baza confesiunii evanghelice comun împărtășite, și apoi sub auspiciile Austro-Ungariei și Prusiei, respectiv Imperiului German, ea a devenit parte a comunității germane din România Mare după Primul Război Mondial. Articolul prezintă activitatea de gimnastică, precum și viața socială și culturală din cadrul Asociației de Gimnastică din București de la înființare, în anul 1867, până la Primul Război Mondial, încercând totodată să evidențieze caracteristicile comunității germane din București (atât de puțin cercetată până acum) pornind de la activitatea culturală și viața socială.

The Bucharest Gymnastics Association. A Pillar of German Culture in the Romanian Capital City

The existence of the Bucharest Gymnastics Association has been shaped throughout history by the position of the Bucharest German community in society. From a small community under the protection of the Swedish Crown, a protection afforded by the common evangelical faith, and then under the dual auspices of Austria-Hungary and Prussia/ the German Empire, it became part of the larger German community in Greater Romania after the First World War. The article presents the gymnastic, social and cultural development within the Bucharest Gymnastics Club from its founding in 1867 to the First World War and at the same time aims to illustrate the features of the Bucharest German community (which has so far been little researched) based on its cultural and social life.

Keywords: The Bucharest Gymnastics Association/ *Bukarester Turnverein*, German Gymnastics Games/ *Deutsches Turnfest*, Gymnastics, German community in Bucharest, Germans in the Romanian “Regat”.

¹ Die vorliegende Studie wurde im Rahmen des vom Kultus- und Innovationsministerium bzw. CNCS-UEFISCDI finanzierten Projekts PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0131 *Limbă și cultură germană în România (1918–1933). Realități „post-imperiale”, discurs public și câmpuri culturale/ Deutsche Kultur und Sprache in Rumänien (1918–1933). „Postimperiale“ Realitäten, öffentlicher Diskurs und kulturelle Felder*, innerhalb von PNCDI III, verfasst.

* Dr. Ioana Florea, wissenschaftliche Mitarbeiterin im Rahmen des oben genannten Forschungsprojektes an der Babeș-Bolyai-Universität Cluj-Napoca; E-Mail: ioana.florea@ubbcluj.ro.

VOLKSTANZ ODER FOLKLORE-DARBIETUNG? DIE FORTFÜHRUNG DES SIEBENBÜRGISCH- SÄCHSISCHEN VOLKSTANZES DURCH JUGENDLICHE IN SIEBENBÜRGEN

HANNELORE BAIER,^{*} RAMONA BESOIU,^{**} SORIN RADU^{***}

Dans popular sau reprezentație folclorică? Perpetuarea tradiției dansului popular săsesc de către tineri din Transilvania

La recensământul populației din 2011 au fost înregistrați în România aproape 40.000 de membri ai minorității germane, dintre care aproximativ o treime trăiesc în zona locuită anterior de sașii transilvăneni. Cu toate acestea, la diferitele lor evenimente culturale sau la festivaluri folclorice întâlnim grupuri de dansuri de tineret îmbrăcate în costum tradițional. La începutul anului 2022 existau nouă grupuri de dans popular pentru tineri, cu activitate regulată în opt orașe din Transilvania, pe lângă numeroasele grupuri constituite ocazional, în grădinițe și școli cu predare în limba germană.

În literatura de specialitate privind înregistrarea și perpetuarea patrimoniului cultural imaterial al sașilor transilvăneni sau în reportajele despre viața culturală, dansurilor populare li s-a acordat și li se acordă mai puțină atenție decât cântecelor populare, particularităților lingvistice și dialectelor, obiceiurilor, basmelor și legendelor respectiv corurilor, fanfarelor și trupelor de teatru.

Studiul de față abordează problematica păstrării tradiției dansului popular transilvănean-săsesc de către formațiile de dansuri de tineret din Transilvania. Prin cercetarea noastră am urmărit să identificăm cine sunt tinerii care fac parte din trupele de dansuri săsești (apartenența etnică și culturală), care este percepția lor despre această tradiție și motivația lor de a o învăța, practica și duce mai departe.

Folk Dance or Folklore Performance? The Continuation of the Transylvanian Saxon Folk Dance Tradition by Youth in Transylvania

The population census of 2011 in Romania counted almost 40,000 members of the German minority, one third of which living in the area formerly inhabited by the

^{*} Hannelore Baier, Journalistin, Verfasserin und Herausgeberin von Beiträgen und Büchern zur Geschichte der deutschen Minderheit in Rumänien; E-Mail: hannelore.baier@yahoo.de.

^{**} Dr. Ramona Besoiu, wissenschaftliche Mitarbeiterin des Forschungszentrums für Kulturerbe und Soziokulturelle Geschichte an der Lucian-Bloga-Universität Hermannstadt; E-Mail: ramona.besoiu@ulbsibiu.ro.

^{***} Prof. Dr. habil. Sorin Radu, Lucian-Bloga-Universität Hermannstadt, Fakultät für Geisteswissenschaften, Departement für Geschichte, Kulturerbe und Protestantische Theologie; E-Mail: sorin.radu@ulbsibiu.ro.

Transylvanian Saxons. However, we encounter youth dance groups wearing the traditional national costumes at various cultural events or folk festivals. At the beginning of 2022 there were nine youth folk dance groups with regular activity in eight Transylvanian towns, alongside many groups with temporary activity on various occasions in German language nursery schools or schools.

The specialist literature on the registration and preservation of the Transylvanian Saxon immaterial heritage or reports on cultural life has devoted less attention to folk dances than to other elements of the Saxon cultural heritage such as folk songs, linguistic varieties and peculiarities, fairy tales and legends, respectively choirs, brass bands and theatre groups.

This study is an approach to the issue of the preservation of the traditional Transylvanian Saxon folk dances by the youth groups in Transylvania. The aim of our research was to find out who the members of such youth folk dance groups are (their ethnic and cultural background), their perception of this tradition and their motivation to learn, practise and hand down this tradition.

Keywords: Transylvanian Saxon dances, immaterial cultural heritage, German minority in Romania.
